

Artikel

Demokratibegrebets udvikling og grundprincipper

Af Antje Gimmler, professor og forskningsleder ved Center for Anvendt Filosofi, Aalborg Universitet

Jeg takker Line Kollerup Oftedal, cand. Mag. i anvendt filosofi, for sproglig korrekturlæsning, faglige diskussioner og hendes input til den danske demokratiudvikling.

I det følgende præsenterer jeg kun få nedslagspunkter af den ellers rige og komplekse udvikling af demokratibegrebet (se Friisberg 2015 for en grundig gennemgang; også Blegvad 1999). Alle disse nedslagspunkter indeholder væsentlige dimensioner af demokratibegrebet, som også gælder for Danmark. Demokratiets oprindelse i de oldgræske bystater udgør tillige opfindelsen af den **politiske sfære**. Dernæst oplysningstidens ideer om **menneskets frihed, magtdeling** og dens kulmination i den Franske revolution, hvor **frihed, lighedsidealet** og **herredømmes legitimitet** står i centrum. Det tredje nedslagspunkt er den **danske grundlov**, som formulerer grundlæggende rettigheder. Desuden er der en fokus på **medborgerskab**.

Demokratiets oprindelse

Når man bliver spurgt, hvor demokratiet stammer fra, vil de fleste pege på det oldgræske Athen og andre græske bystater. Dette er sådan set korrekt, selvom det oldgræske demokrati adskiller sig betragteligt fra de moderne vestlige demokratier (se Hansens undersøgelse om det athenske demokrati, Hansen 2005).

Det er vigtigt at se demokratiet i de græske bystater i sammenhæng med udviklingen af filosofien: forskellen mellem fornuft og myte bliver fremlagt i filosofien, først hos præ-sokraterne, men senere hen tydeligst hos Sokrates, Platon og Aristoteles. Den fornuftsprægede filosofi ser verden som værende bestemt af regelmæssigheder og lovmæssigheder og adskiller sig dermed fra det mytologiske verdensbillede, hvor irrationelle guder, drevet af affekter og lidenskaber, er herskende. Kort sagt kan man sige, at den oldgræske filosofi har skaffet et frirum i et hav af irrationalitet og dermed opfundet den politiske sfære som et felt, hvor diskussion, beslutning og planlægning af det fælles anliggende kan finde sted på en fornuftig måde. Det er altså ikke alene den demokratiske styreform (hvor alle frie borgere har stemmeret), der er blevet opfundet, men snarere **offentligheden** som en ny og politisk sfære (Meier 1990, Hansen 2015, s. 25). Demokratiets udvikling i Athen skal ses i sammenhæng med en række politiske kriser, som førte til en begrænsning af den adelige elites magt og en udvidelse af den gruppe af mennesker, der havde politisk indflydelse. Med Solon (594 f.Kr) og Kleisthenes (508 f.Kr.), som brugte ordet 'demokratia' for at kendetegne den nye styreform, voksede antallet af de statsmedlemmer, der blev anset for at være lige borgere. Det var frie indfødte græske mænd, der havde borgerstatus og som fik del i magten. Man skal huske, at hverken kvinder, arbejdere (metøker) eller slaver havde borgerstatus. Vi kan også senere i demokratiets historie se at etableringen af demokrati, fx i Danmark med Grundloven i 1849, ikke medførte automatisk borgerstatus til alle i befolkningen. Denne status blev, i Danmark, oprindeligt kun givet til frie selvforsørgende mænd over 30 år. Kvinder og tjenestefolk fik som bekendt først stemmeret i 1915. En måde at anskue demokratiets historie på er således ved at se den som en inklusionsproces, hvor flere grupper gradvist bliver inkluderet og får borgerstatus og dermed stemmeret. At demokratiet er inkluderende

i forhold til borgerstatus skyldes også den normative kraft, der udgår fra demokrati som sammenslutningen af frie og lige mennesker. Allerede de første demokratiske forfatninger peger med deres formulering af friheds- og menneskerettigheder i retningen af et normativt ideal om inklusion.

For filosofferne Platon og Aristoteles var demokrati ikke den bedste styreform eller det bedste vælde, fordi demokratiet gav demagoger og uromagere mulighed for at gennemtvinge deres egne planer ved at påvirke borgerne via retorisk forførende taler. Demokrati kunne, ud fra filosofernes perspektiv, let udvikle sig til et tyranni eller diktatur. For Platon og Aristoteles var der en klar kvalitativ forskel mellem de bedste beslutninger og beslutningerne, der hvilede på blot konsensus eller flertallet. Det var for Platon og Aristoteles et argument for at fravælge demokrati som den foretrukne styreform. Allerede her dukker et motiv op, som også senere hen ofte bliver brugt imod demokrati, nemlig at eksperter bedre end den menige borger kan vurdere, hvad det almene og fælles bedste er. Det er en diskussion, der forbinder det moderne demokrati med dets rødder i den oldgræske bystat. Fortalere for demokratiet vil dog altid mene, at beslutninger, der er blevet truffet på demokratisk vis, har en større legitimitet overfor ekspertbeslutninger og kan desuden udelukke, at individuelle interesser dominerer over for det fælles bedste.

Med Romerne, der erobrede de græske bystater, endte demokratiets historie foreløbigt. Med undtagelse af Schweiz og visse bystater var middelalderen og renæssancen ikke kendetegnet ved den demokratiske styreform, men var i de fleste tilfælde monarkisk organiseret. Man kan også sige, at den politiske sfære var skrumpet og i stedet overtaget af en særlig klasse, som i de fleste tilfælde bestod af de adelige og af kirken. Det må dog ikke undervurderes, at forskellige former for demokratisk organisation fandtes på det kommunale niveau og for eksempel i forbindelse med såkaldte gilder – broderskaber eller foreninger, som var en art social og politisk organisation af håndværkere.

Oplysningstiden: borgerrettigheder og folkestyre

Først efter de store krige og deres ødelæggelser, som kendetegnede den udgående middelalder og renæssancen - for eksempel tredive års krigen (1618-1648) - og med oplysningstiden begyndte en ny fase i den demokratiske tænkning. Der er forskellige traditioner, som har indflydelse på kritikken af den enevældige magt og på den nye måde at tænke borgerskab på. Dog fremhæver jeg her først og fremmest de såkaldte kontraktteorier, som er blevet udviklet i en tid med stor politisk usikkerhed og som ønsker at finde en form for stat, der beskytter borgerne for overgreb og tyranni. Det er her hvor beskyttelsesrettigheder, ejendomsret og frihedsrettigheder bliver udviklet som de grundlæggende borgerrettigheder og hvor demokrati, som den egnede styreform bliver formuleret. Det er ikke underligt, at de første kontraktteorier blev udviklet i England, hvor parlamentet, efter årelange magtkampe mellem konge, adelige og parlamentet selv, blev styrket med formuleringen af "Bill of Rights" (1689)¹. Den engelske Bill of Rights kan anses som værende kilden til flere af de følgende forfatninger (fx den amerikanske forfatning), idet parlamentets rettigheder her blev fastlagt og kongens magt begrænset. Borgerlige rettigheder og deltagelse i politiske beslutninger går her hånd i hånd. Den anden store begivenhed, der havde indflydelse på demokratiets teorihistorie er etableringen af de nordamerikanske kolonier (fx Plymouth, Massachusetts Bay samt Rhode Island) og deres organisering efter demokratiske principper med baggrund i forskellige former for protestantisme. Idehistorisk er det svært at vurdere, hvordan konkrete politiske begivenheder og teorier hænger sammen. Det er dog klart, at den engelske filosof Thomas Hobbes (1588 – 1679), med sin statsmodel, som ikke er demokratisk, i bogen 'Leviathanen'

¹Se fx: <http://www.constitution.org/liberlib.htm> for en historisk forfatningsgennemgang.

(1651), har påvirket alle senere kontraktteorier. Hobbes var dybt foruroliget over krigens ødelæggelser og den manglede beskyttelse af mennesket. Hans analyse var enkelt: mennesket er åbenlyst frit, men skal på fornuftig vis give afkald på den del af friheden, som skader andre mennesker. Med Hobbes blev det i det hele taget tænkeligt, at alle mennesker, på grund af deres naturlige frihed, kan indgå en kontrakt. Hos Hobbes er kontrakten en underkastelseskontrakt, hvori det enkelte menneske giver afkald på dele af sin frihed, underkaster sig den statslige autoritet, som til gengæld sikrer borgernes liv og ejendom. Det nye i Hobbes koncept er, at den statslige autoritets **legitimitet** nu er afhængig af sine borgere. Dette skal ses i modsætning til den klassiske monarkistiske model hvor kongemagten er uafhængig af borgerne og får sin legitimitet direkte fra Gud. Desuden er vejen banet for en ny forståelse af mennesket som frit og dermed for de grundlæggende borgerrettigheder.

Det var den engelske John Locke (1632 – 1704), der i sit berømte værk "Two Treatises of Government" ("To afhandlinger om regering") (1690), argumenterede imod en teologisk begrundet regeringsmagt og som har formuleret nogle af det moderne demokratis og retsstatens vigtigste principper. I hans kontraktteori påviser han, at alle regeringer burde have deres begrundelse i **menneskets frihed** og at kun mennesket selv kan bestemme, hvordan friheden kan begrænses. Det er en kontrakt, som alle indgår med hinanden og som giver regeringen legitimiteten til at udøve magt. Det skal tilføjes, at kontrakten er tænkt som fiktiv, men at den danner statens legitimitet og samtidig udgør de principper, en retsstat skal overholde. Det er den liberale tanke, at mennesket først og fremmest naturligt er frit og at statens magt skal tjene til at befordre denne frihed. Det er flere rettigheder, som for den liberale tænker Locke er naturretigheder, der står i centrum. Det er **rettigheder**, der beskytter borgernes liv, deres frihed og ejendom. Religiøs tolerance og ytringsfrihed er del af **frihedsrettighederne**. Locke begrundede dermed **frihedsrettighedernes** betydning for den moderne forståelse for **retsstaten**. I overgangen fra naturtilstand til samfundstilstand instituerer mennesket både sine reelle friheder (nemlig dem han faktisk kan udøve) og selve regeringen. I naturtilstanden er alle mennesker lige og lighed er det princip, der bliver overført til samfundstilstanden, fordi kun som lige kan alle bifalde en lovgivning, der begrænser deres frihed i et vist omfang. Med samfundskontrakten overgår mennesket fra blot at være naturmenneske til at være statsborger. For Locke var det ikke givet, at lige og frie mennesker i fællesskabet skulle beslutte sig for demokratiske institutioner og regeringsmagt. Han skelner dog mellem den **lovgivende** og den **udøvende** magt (som ligger hos kongen).

Men hvorfor giver frie mennesker afkald på en del af deres frihed til staten? En form for mere pragmatisk begrundelse er blevet givet af Hobbes: Mennesker skal give afkald på deres frihed for ikke at leve i krigstilstand med hinanden. Franskmanden Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778) formulerede frihedsdilemmaet anderledes og forsøgte at vise, hvordan samfundskontrakten ikke betyder et afkald på frihed, men tværtimod sikrer menneskers frihed. Som Rousseau siger: "Finde en form for sammenslutning, som forsvare og beskytter med hele den fælles magt hver enkelt medlems person og ejendele, og hvorigennem hver enkelt ved at forene sig med alle alligevel kun adlyder sig selv og forbliver lige så fri som forhen?" Således er det grundlæggende problem, som samfundskontrakten er løsningen på." (Rousseau 2016/1762, 25). Han spørger altså, hvordan menneskets naturlige frihed kan forenes med en stat og en regering og hans svar er enkelt: Det lader sig kun gøre fordi mennesket lægger sin frihed under det, Rousseau kalder for almenviljen. Kun i kraft af menneskets frihed kan det bestemme over sig selv og dermed bestemme grænserne for frihed. Det er med samfundspagten – eller den sociale kontrakt – at den enkeltes vilje bliver overført til en almen og overordnet vilje. Den almene vilje skal være mere end summen af individuelle interesser. Den sikrer alles interesser. Rousseaus demokrati er et **direkte demokrati**, hvor

den almene vilje, som garanterer folkesuveræniteten, hele tiden skal aktualiseres. Kun med en fast binding til en konstant meningsdannelse samt kollektive beslutninger er den almene vilje garanti for realiseringen af det almene og fælles bedste og kun på den måde kan statens magt legitimeres. Folket har den **lovgivende magt** i Rousseaus demokratimodel. Det suveræne folk og regeringen skal dog være adskilt på den måde, at regeringen har den **udøvende magt**, som er afhængig af den lovgivende magt. Rousseaus demokrati er et såkaldt stærkt demokrati, som nok er bedst egnet til små enheder, da et sådant direkte demokrati kræver kontinuerlige sammenkomster med deltagelse af alle borgere. Desuden skal der ikke opstå interessegrupperinger eller partier. I Rousseaus demokratimodel møder vi også ideen om demokratiets stærke afhængighed af borgernes engagement: "Så snart nogen siger om statsagerne, hvad kommer det mig ved? må man regne med, at staten er fortabt." (Rousseau 2016/1762, 90) Det er kendetegnet for alle 'stærke' demokratimodeller, at de er dybt afhængige af, at borgerne identificerer sig med politik og engagerer sig i alle de anliggender, der tilhører politikens sfære. Der opstår to problemer i disse modeller for stærkt demokrati: For det første er det ikke afklaret, hvilke problemer der er genuint politiske. Hvordan bliver det overhovedet afgjort? Og det næste: Måske er det en alt for idealistisk forventning om borgernes engagement for samfundets bedste? Men Rousseaus politiske demokrati indeholder også et andet problem, som Blegvad rammende fremhæver. Der er nemlig "en spænding mellem individernes frihedstrang og samfundets absolutte krav." (Blegvad 1999, 66). For Rousseau er det en forudsætning, at den almene vilje realiserer det bedste for alle medborgere, men det kan dog betvivles, om det altid er tilfældet.

En helt anden og væsentlig mere empirisk og historisk orienteret tilgang end kontraktteoretikerne, ses hos Charles-Louis de Montesquieu (1689 – 1755), der udgav sit hovedværk "De l'esprit des lois" (I lovenes ånd) i 1748. Ud fra hans undersøgelser af forskellige historiske stater og kulturer kommer han frem til den konklusion, at menneskets frihed og rettigheder er bedst sikret, hvis samfundets magter adskilles. Han tager tankerne fra Locke op, introducerer den dømmende magt som tredje magtdel og argumenterer for, at den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt skal være fordelt på forskellige organer og institutioner inden for en stat, således at det altid er muligt for de tre magtdele at kontrollere hinanden og sørge for at ingen magt kan blive dominerende. **Magtdelingen** er helt centralt for demokratiets udformning og **magtdelingen** virker i dag for os helt naturligt, særligt at domstole og politiet er uafhængige af den politiske magt, både den udøvende og den lovgivende. Det er sådan set ikke nok at have et parlament og en lovgivende forsamling, som hos Rousseau og Locke, men at retsvæsenet er uafhængigt, er nødvendigt for at sikre menneskets friheder. Magtdelingen støtter op om retssikkerhedsprincippet og om retten til retfærdig rettergang, fordi kun uafhængige domstole kan sikre en retfærdig behandling af borgerne. "Man kan ikke tænke sig retssikkerhed uden en **retsstat**" (Jacobsen 2008, 114) fremhæver Jacobsen i sin fremstilling af de vigtigste begreber og udviklinger af demokrati og menneskerettigheder. Retsstat betyder for det første at en stat "styres ved generel lovgivning – legalitetsprincippet" (Jacobsen 2008, 114) og for det andet, at "Staten respekterer principper om lighed for loven og om magtens deling samt beskytter borgernes grundlæggende rettigheder." (Jacobsen 2008, 114). Legalitetsprincippet betyder at beslutninger fra statens side, der griber ind i borgernes friheder, altid skal have hjemmel i loven. Det skal allerede her fremhæves, at retsstaten er en væsentlig bestanddel af det moderne demokrati, for kun i en retsstat har medborgerne retssikkerhed og er sikret imod overgreb fra statens side og fra andre borgere. Det er derfor også forståeligt, at retsstatsprincippet er helt afgørende for liberale demokratiteorier, hvor menneskets frihed danner målestok for demokratiets tilstand.

Den Franske Revolution (1789) bliver ofte set som den politiske oplysningstankes kulminationspunkt. Den nydannede nationalforsamling, som aflyste den gamle stænderforsamling, vedtog d. 26. august 1789 **menneskerettighedserklæringen**. Af de 17 artikler, som bekræfter menneskets naturlige frihed, ejendomsret, religionsfrihed, menings- og ytringsfrihed samt ret til at deltage i lovgivningsmagten, siger artiklerne 2 – 4 helt klart, at kun folkesuverænitet er en legitim form for magtudøvelse:

"2. Formålet for enhver politisk sammenslutning er at bevare de naturlige rettigheder. Disse er friheden, ejendomsretten, sikkerheden og retten til modstand mod undertrykkelse.

3. Friheden består i at kunne gøre det, som ikke skader næsten; brugen af de naturlige rettigheder begrænses kun af, at de andre borgere sikres de samme rettigheder. De grænser kan kun bestemmes ved lov.

4. Grundlaget for al magt hviler hos folket. Ingen stand og ingen person kan udøve nogen autoritet, som ikke udtrykke-ligt stammer fra dette."

(kilde: <https://verdenfoer1914.systime.dk/index.php?id=96>)

Og artikel 6 præciserer lighedsprincippet i forhold til lovgivning, retssystemet og passiv såvel som aktiv valgret:

6. Loven er udtryk for folkeviljen. Alle borgere har ret til personligt eller ved repræsentanter at bidrage til dens udformning. Den bør være lige for alle, både som beskyttelse og straf. Alle borgere, der er lige for loven, har lige adgang til værdigheder, embeder og offentlige hverv alt efter deres kvalifikationer og uden andre forskelle end deres dyders og talenter.

(kilde: <https://verdenfoer1914.systime.dk/index.php?id=96>)

Den franske nationalforsamling er dermed det første demokratiske parlament i moderne forstand. Borgerrettighederne er udgangspunktet og er garanteret igennem forfatningen og lovgivningen. Det inkluderer også den politiske rettighed at være en medborger, der enten vælger parlamentet eller der bliver valgt ind i parlamentet. Hermed er folkesuverænitet den eneste legitime styreform. Alle andre former gælder som illegitime herredømmer. Det må fremhæves, at menneskerettighedserklæringen af 1789 var formuleret med tanken om, at den skulle gælde ikke blot for Frankrig, men «for alle folk, alle lande og alle tider». Dermed bliver menneskerettighederne opfattet som universelle og ikke som noget man bare kan fravælge. Den Franske Revolution og menneskerettighedserklæringen havde stor indflydelse på andre lande i sin tid. Som den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant (1724 – 1804) har skrevet i sin "Fakulteternes strid" (1798) ligger den Franske revolutions positive virkning ikke i dens faktiske politiske forløb, som næppe var opmuntrede, når man ser på dens udvikling til et terrorregime under Robespierre og genoprettelsen af monarkiet under Napoleon. Set fra Kants perspektiv har den Franske Revolution snarere en moralsk virkning, nemlig at frihedsopfattelsen i mennesket bliver styrket. Også her viser frihedsprincippet historisk set sin normative kraft: Fx at mennesker kan blive tvunget til at leve som slaver, ligger i dag helt uden for vores menneskesyn og forståelse af menneskets status som bærer af ukrænkelige borgerrettigheder.

Dog bør det nævnes, at der med den Franske Revolution endnu ikke blev givet borgerstatus til alle mennesker. Kvinderne havde stadig ikke politiske rettigheder og en af den politiske feminisme store

forkæmpere, den franske forfatter Olympe de Gouges (1748 – 1793) formulerede da også en ”Erklæring om kvindens og medborgerindens rettigheder (1791). Bland andet grundet hendes kritik af kvindernes manglende politiske rettigheder blev hun henrettet i 1793.

Demokratiudvikling i Danmark

Den danske teolog og fortaler for demokratiet Hal Koch (1904-1963), som jeg allerede har henvist til i introduktionen, hævder at ”det er samtalen (dialogen) og den gensidige forståelse og respekt, som er demokratiets væsen.” (Koch 1991: 16). Demokratiet og her især det danske demokrati er, iflg. Koch (1991), i væsentlig grad en livsform, der gør sig gældende i alle aspekter af menneskets gøren og laden og man kan således tale om det demokratiske menneske. Dog henviser Koch også til, at omend demokratiet er (blevet til) en livsform, er det ligeledes en styreform – en måde at styre et samfund og at forvalte dets love og regler på. Dette ses ikke mindst i det danske samfund, hvor de fleste borgere nok vil erklære sig fortalere for demokratiet som politisk styreform. Livsform, politisk styreform og grundlæggende borgerrettigheder er de tre overordnede dimensioner, der forklarer dansk demokratiudvikling.

Som styreform bygger også det danske (repræsentative) demokrati grundlæggende på folkesuveræniteten (i form af parlamentarisme), magtdeling og på beskyttelse af borgernes rettigheder og friheder, hvilket ses i den danske grundlov, således som den blev udformet tilbage i 1849. Dagen (5. juni 1849) for den danske grundlovs ikrafttræden markerer populært og officielt set det danske demokratis begyndelse og dermed enevældens endeligt (Friisberg 2015).

Dog faldt enevælden allerede i første halvdel af 1848 da Frederik VII havde overtaget tronen og kort tid derefter blev lagt under pres for at acceptere en ny forfatning (Friisberg 2015, 23). Dette pres blev kun større efter i år 1848 en ny revolution udbrød i Frankrig. Kort tid efter revolutions begyndelse blev Frankrig udråbt som republik med en folkevalgt nationalforsamling og en fri forfatning. Denne revolution gav anledning til ulmende oprør flere steder i Tyskland og gik da heller ikke den slesvigske del af Danmark forbi, hvorved faren for omstyrning af det danske kongerige opstod. Med pres fra de nationalliberale valgte Frederik VII, i marts samme år, at acceptere titlen som konstitueret konge og han måtte dermed ligeledes acceptere at have begrænset politisk indflydelse. En ny regering var således en realitet og de første konkrete skridt mod en demokratisk styreform i Danmark så dagens lys. Den nye regering, der primært bestod af nationalliberale mænd, havde bl.a. til opgave at udarbejde en ny og fri forfatning, hvilket mandede ud i netop den oprindelige danske grundlov, som Frederik VII underskrev d. 5.juni 1849. Med denne lov fik landets borgere, som nævnt, sikret rettigheder såsom ejendomsrettens ukrænkelighed, forenings- og forsamlingsret samt religionsfrihed og ytringsfrihed. Frihedsrettighederne står sort på hvidt i de følgende paragraffer:

§ 1: Grundloven gælder for alle

§ 71: Den personlige frihed er ukrænkelig

§ 72: Boligen er ukrænkelig

² Hanne Rimmen Nielsen: Olympe de Gouges i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 23. september 2017 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=85158>; og se under valgret: <http://www.kvinfo.dk/side/1040/>

³ Se den danske grundlov af 1849 her: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/#indhold8>

§ 73: Ejendomsretten er ukrænkelig

§ 75: Mennesker har ret til social sikkerhed

§ 76: Vi har undervisningspligt

§ 77: Garanterer ytrings-, og trykkefrihed

§ 78: Taler om foreningsfrihed

§ 79: Giver ret til forsamlingsfrihed

(listen findes på <https://www.dr.dk/skole/samfundsfag/hvor-staar-frihedsrettighederne-i-grundloven>)

Desuden blev også visse pligter grundlovsfæstet, herunder bl.a. værnepligten for mænd (Friisberg 2015, 41). Endvidere blev det stadfæstet at folkets repræsentanter til Risdagen (Folketinget og Landstinget) skulle indvælges via almindelig og lige ret, hvilket umiddelbart ikke syner anderledes end hvordan valg foregår i dag. Der er dog væsentlige forskelle, da det danske demokrati i starten kun tilgodeså en begrænset del af befolkningen. Som tidligere nævnt var kun selvforsørgende mænd (med en vis formue) over 30 år stemmeberettigede. Hverken kvinder, tjenestefolk eller fattige havde en politisk stemme. Det var dog således, at 1. valgrunde foregik ved håndsoprækning, hvilket i princippet betød at også andre end de officielt stemmeberettigede kunne afgive en stemme, da der ikke førtes kontrol hermed. En evt. 2.valgrunde var dog skriftlig (navnlig) og dermed udelukkende mulig for de myndige borgere (Friisberg 2015, 40).

Siden grundlovens udformning i 1849 har det danske demokrati udviklet sig en del og særligt bør årstallet 1915 markeres som en væsentlig ændring i den danske demokratihistorie. Det er, som tidligere nævnt, først på daværende tidspunkt at både kvinder og tjenestefolk fik stemmeret og derved blev anset for værende myndige borgere. Ligeledes er myndighedsalderen blevet ændret flere gange og er, som bekendt, gået fra 30 år til nu 18 år. Den sidste af flere grundlovsændringer blev vedtaget i 1953. Foruden vedtagelsen af kvinders og tjenestefolks stemmeret synes også tiden omkring anden verdenskrig væsentlig at nævne. Inden besættelsen af Danmark i 1940 blev det parlamentariske demokrati forsøgt bekæmpet af visse grupper, hvoraf den nazistiske gruppe med Frits Clausen i spidsen, udgjorde den umiddelbart største fare (Friisberg 2015, 239). Også den såkaldte Højgaardkreds ønskede en ændring af den danske styreform, således at fx arbejdsløse blev frataget deres stemmeret (Ibid.). Som bekendt blev hverken demokratiet eller parlamentarismen i Danmark væltet og i de første år under krigen sås ligefrem en styrkelse af det parlamentariske demokrati. Dette kom særligt til udtryk ved det eneste frie valg i Danmark under besættelsen, nemlig i 1943 hvor godt 90 % af befolkningen deltog (Friisberg 2015, 238). Også i efterkrigstidens Danmark blev demokratiet taget op til debat ud fra den enighed om at den demokratiske styreform var den sikreste måde at bekæmpe både nazisme og fascisme på. Debatten gik da mere på hvad demokratiet helt konkret skulle eller burde indeholde (se bl.a. Friisberg 2015, Koch 1991, Ross 1946). To af de helt store debattører var den føromtalt teolog Hal Koch og juraprofessoren Alf Ross (1899-1979), der af Friisberg omtales som helholdsvis idealisten og realisten (Friisberg 2015, 259). Koch anså demokratiet som en livsform, mens Ross kritiserede Koch føre ideen om demokratiet for vidt. Ross var først og fremmest optaget af demokratiet som repræsentativ styreform (Friisberg 2015, Ross 1946).

Når Hal Koch lægger så meget vægt på demokrati som livsform, referer han til en specifik dansk udvikling, nemlig forankring af demokratiet i det civile samfund og i hverdagslivet. At forstå demokratiet også som en

moralsk forpligtelse bliver tydeligt, når Koch fremhæver, at den absolutte forpligtelse over for retten kan blive til dogmatisme, hvis der ikke også er et moralsk kompas til stede. Et kompas, der fortæller, hvad det moralsk rigtige er. Denne skelnen er typisk for den opfattelse at demokratiet og retsstaten skal være mere end blot en styreform og et retssystem, der baseres på legalitet. Det er i Grundtvigs ånd at mennesker bliver til medborgere, der bliver dannet til solidaritet og borgerdyd.

Litteratur

Blegvad, Mogens (1999), Træk af demokratibegrebets udvikling, in: U. Jakobsen/M. Kelstrup, Demokrati og Demokratisering: Begreber og teorier, Forlaget Politiske Studier, København, s. 40 – 81.

Friisberg, (2015), Dansk Demokrati – Ide og praksis 1835 til ca. 1973: Claus Friisberg, s.10-44; 238-248.

Hansen, Mogens Herman (2005) Det athenske demokrati – og vores, Museum Tusculums Forlag, København.

Jacobsen, Annette Faye (2008), Menneskerettigheder, demokrati og retssamfund, Gyldendal, København.

Koch, Hal (1945) Hvad er demokrati?, Gyldendal, København 1945 (første udgave), her 5. udgave, 3. oplag.

Meier, Christian (1990), The Greek Discovery of Politics, Harvard University Press, Cambridge.

Ross, Alf (1946), Hvorfor demokrati, Munksgaard, København, s. 294-302.

Rousseau, Jean-Jacques (2016/1762), Samfundskontrakten eller statsrettens principper, Det lille forlag, København.